

Flerkulturell forståelse

Thomas Hylland Eriksen (red.)

TANO Aschehoug 1997.

Denne boken ble utviklet og redigert mer eller mindre på bestilling fra Høyskolen i Oslo (nå Høyskolen i Oslo og Akershus), som trengte en pensumbok om flerkulturalitet til profesjonsutdannelsene sine. Etter et par intensive, men nyttige runder med Inger Daae-Qvale og Tone Horntvedt, kom vi til slutt i mål. Her er kapittelet om identitet.

Innhold

1. Det multietniske samfunn (Thomas Hylland Eriksen)
2. Tilhørighet og integrasjon i komplekse samfunn (Thomas Hylland Eriksen)
3. Identitet (Thomas Hylland Eriksen)
4. Kultur, kommunikasjon og makt (Thomas Hylland Eriksen)
5. Kultur, verdier og menneskerettigheter (Tore Lindholm)
6. Diskriminering og rasisme (Olav Christensen)
7. Nasjon og nasjonalisme (Øystein Sørensen)
8. Norsk kultur: Myte og realitet (Halvard Vike)
9. Samene: Fra "lavtstaaende race" til "urbefolkning" (Vigdis Stordahl)
10. Norsk innvandrings- og asylpolitikk (Bente Puntervold Bø)
11. Innvandrerne i Norge (Torunn Arntsen Sørheim)
12. Tospråklighet (Sunil Loona)
13. Etnisk bevisstgjøring og kreolisering (Arild Hovland)

3. Identitet

Thomas Hylland Eriksen

Her er passasjersvøpet, skralt og tynt; -- har dog i smaken en snev av Peer Gynt. Innenfor her har vi gullgraver-jeget; saften er vekk -- om det noen har eiet. Her er oldtidsgranskeren, kort, men kraftig. Og her er profeten, fersk og saftig. Han stinker, som skrevet står, av løgne, så en ærlig mann kan få vann i øyne. Det neste tykkes mykt. Det har svarte streger; -- svart kan ligne både prest og neger. Det var en ustyrtelig mengde lag! Kommer ikke kjernen snart for en dag? Nei -- Gud om den gjør! Til det innerste indre er alt sammen lag -- bare mindre og mindre.

Henrik Ibsen: *Peer Gynt*

Hvem er jeg?

Identitet kan sies å være et av språkets vanskeligste ord, selv om det etter hvert er blitt vanlig både i massemediene og i dagligtalen. I filosofien er det et gammelt begrep, men i andre sammenhenger er det nytt. Før 1970-tallet ble det sjelden brukt utenfor fagfilosofenes felt, men i løpet av ganske kort tid er det blitt et av de mest sentrale begrepene både i forskningsmiljøer, i litteraturen og i deler av politikken. Ordet har etter hvert fått så mange, riktignok beslektede betydninger at det er blitt vanskelig å gi det en fullt ut tilfredsstillende definisjon.

Et enkelt sted å begynne en utforskning av identitet, kan være ved utsagnet om at *identitet er det man ser når man ser seg i speilet*. Man vil utvilsomt se en mann eller kvinne på en viss alder; kanskje ser man en person med en bestemt sosial bakgrunn, eller med en bestemt utdanning. Kanskje ser man også en person som

tilhører en bestemt religion, nasjon eller etnisk gruppe, og kanskje ser man til og med en hudfarge. Man ser utvilsomt et individ med sin egen personlighet.

Alle disse fasettene, og naturligvis mange flere, er med på å skape vår identitet. De ulike gruppene og sosiale kategoriene vi tilhører, gjør oss til dem vi er. For å forstå menneskelig identitet, det sosiale selvet, i hele sin fylde og kompleksitet, kan det derfor være nødvendig å bruke kraftige metaforer. Hos en del vestafrikanske folk er skilpadden den viktigste. I likhet med skilpadden, har personer en offentlig og en privat identitet. Når den stikker hodet ut av skallet er den sårbar, men da er den også i kontakt med verden. Når den trekker hodet inn i skallet er den trygg, men samtidig isolert (Fitzgerald 1993). Metaforer som denne sier noe universelt om hvem vi er som mennesker, men det er ikke lett å peke på nøyaktig hva de sier. Dette kapittelet har til hensikt å gjøre det lettere å forstå hva som står på spill når vi snakker om identitet.

Person og kollektiv

Den minste enheten i samfunnet er ikke enkeltpersonen eller den enkelte aktør: Det er relasjonen mellom to. Enkeltmennesket er i stor grad et produkt av -- noen vil si praktisk talt identisk med -- sine relasjoner til andre mennesker. Like lite som det kan finnes et privat språk -- et språk som bare forstås og brukes av ett menneske -- kan det finnes et privat samfunn eller en privat kultur, altså et fellesskap bestående av én. Slike tilstander kan ofte betegnes som autistiske.

Selv forestillingen om personen -- den personlige, private identitet -- er sosialt skapt. På dette området er det betydelige forskjeller mellom samfunn. Flere sosialantropologer har følgelig hevdet at mange ikke-vestlige folkeslag oppfatter enkeltpersonen helt og holdent som et produkt av sine sosiale relasjoner, og at tanken om det fritt handlende individ er en typisk moderne, vestlig forestilling. De vil argumentere for at der inderne ser på enkeltmennesket som et produkt av et tett

sosialt fellesskap, som er uløselig knyttet til sin familie, sin landsby og sin kaste, ser vestlige mennesker på den enkelte som et fritt og selvstendig vesen (f.eks. Dumont 1980). Slike forskjeller kan få store konsekvenser i praksis. Det tradisjonelle indiske menneskesynet innebærer for eksempel at den enkelte har mange og livsvarige *forpliktelser* overfor sin familie, mens det vestlige mennesket først og fremst defineres i kraft av sine individuelle *rettigheter*. Det kan nok være mye i slike kontraster, som bidrar til å forklare hvorfor familien står mer sentralt hos mange innvandrere enn hos nordmenn, men man skal likevel passe seg for å overforenkle. Blant annet fører forandringer i livsstil og arbeidsliv til at familien kan få mindre betydning for innvandrere i Norge enn den hadde i deres opprinnelige land; men den relative sosiale isolasjonen mange innvandrere opplever, kan også bidra til at familien blir viktigere enn noensinne i en slik situasjon.

Uansett samfunn, er forholdet mellom person og kollektiv avgjørende for det menneskelige liv. Tilværelsen kan beskrives ganske fyldestgjørende som en prosess hvor hver og en av oss deltar i, blir påvirket av og påvirker fellesskap av varierende størrelse; fra dyaden til de store, abstrakte fellesskapene som nasjoner og religiøse samfunn. Noen av dem er kortvarige, mens andre varer hele livet. Noen av dem er mer eller mindre selvvalgte, mens andre i større eller mindre grad er påtvungne. Det lar seg ikke uten videre gjøre å sette en skarp grense mellom det valgte og det påtvungne; det valgte velges innenfor en sosiokulturell sammenheng som ikke selv er valgt, og det er både mulig og vanlig å handle aktivt i forhold til faktorer som tilsynelatende er påtvungne.

Å identifisere seg sosialt

Hvordan blir vi den vi er? Noen vil kanskje besvare et slikt spørsmål ved å fremholde at musikkopplevelser har vært helt avgjørende for deres selvbilde, andre vil si at

bøker de har lest formet deres personlighet; igjen andre vil mene at deres foreldre oppdro dem slik at de ble som de er. Noen vil legge vekt på hjemstedet -- jeg er fra Bergen, ikke fra Norge; eller jeg er fra Grorud, ikke fra Oslo -- og føler at de mister noe av seg selv hvis de må flytte fra stedet de er vokst opp. Igen andre viser til ideologier eller religioner når de skal beskrive seg selv, og ganske mange mennesker i vår type samfunn mener at det viktigste ved dem er at de er helt spesielle -- altså unike individer. Hvis det stemmer at identitet er det vi ser i speilet, finnes det iallfall ikke noe enkelt svar på spørsmålet om hva vår identitet er.

Hvem vi er, avhenger av hvor vi er. I dagligspråket har "identitet" etter hvert kommet til å bety det samme eller nesten det samme som etnisk eller nasjonal identitet. Men i andre samfunn enn vårt eget, og i mange situasjoner i vårt eget samfunn, er andre fellesskap enn de etniske eller nasjonale langt viktigere. Figur 1 nedenfor antyder noe av mangfoldet i menneskelig identitet. Alle relasjonene som er tegnet opp på figuren, kan være de viktigste for bestemte personer, i bestemte situasjoner eller livsfaser, i bestemte samfunn eller historiske epoker.

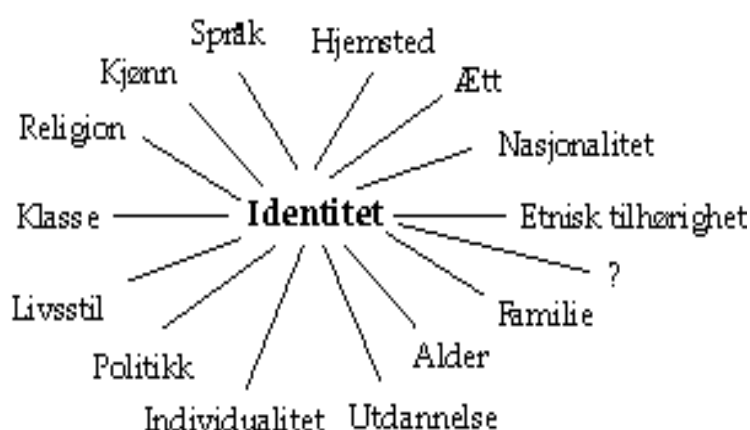

Fig. 1. En del dimensjoner ved identifikasjon

Med "individualitet" menes personlig identitet; det som gjør *meg* unik og forskjellig fra alle andre. Alle mennesker er forskjellige fra alle andre mennesker i en slik forstand; de er til syvende og sist bare identiske med seg selv. Alle de andre identitetene vi måtte ha, tilhørighetene vi måtte føle til ulike fellesskap, holdes sammen og møtes der, i selvet, som naturligvis står i en særstilling i forhold til våre øvrige identiteter.

Av de sosialt skapte identitetene, er kjønnsidentiteten viktig over hele verden. Feminismen, en viktig politisk strømning gjennom hele det tyvende århundret, bygger på synet om at alle kvinner har noe felles uansett religion, hudfarge og morsmål, og at de derfor bør være solidariske med hverandre. Men kjønnsidentiteten er viktig for oss alle, også når den ikke blir trukket inn i politikken. Alle samfunn skiller mellom menn og kvinner, selv om det varierer hvilken betydning man legger i kjønnsforskjellen.

Familien er også et sentralt ankerfeste for identitet over det meste av verden, selv om mange hevder at den er i ferd med å bli mindre viktig i vårt eget samfunn: Det har funnet sted en *funksjonstapping* av familien i de siste hundre årenes moderniseringsprosess, og offentlige institusjoner har overtatt mange av dens roller. De fleste av oss er uansett født inn i og vokser opp i en familie, og et flertall stifter også sin egen familie i voksenalderen. Familien kan bestå av foreldre og barn, men den kan også inkludere besteforeldre, onkler og tanter; og en vanlig familieform i vårt samfunn er etter hvert blitt énforelder-familien. Mange innvandrere kommer fra samfunn hvor storfamilien var vanlig, og hvor det ble ansett som positivt at flere generasjoner levde under samme tak. Denne livsstilen kan det være vanskelig å videreføre i Norge, ikke fordi boligene er mindre, men fordi innvandrernes leveste og sosiale organisasjon forandrer seg under oppholdet i Norge; selv om samholdet i

familien utvilsomt vedvarer å være sterkere i mange innvandremiljøer enn blant mange norske urinnvånere.

Skillet mellom familie og ætt eller slekt er lite påaktet i dagligtalen, men det kan være viktig: Familien viser til kjernefamilien eller storfamilien, som lever under samme tak, og som inneholder mennesker som normalt ikke har felles avstamning (i første rekke mann og kone). Ætten er avstammingsgruppen, altså de som har felles stamfar eller stammor. Noen steder i verden, for eksempel i de fleste samfunn i Midtøsten, regnes slekt patrilineært (gjennom farslinjen); der er det bare menn som kan føre slekten videre. Andre steder regnes slekten matrilineært. I Norge er vi vant til å regne slekt gjennom begge kjønn, men tradisjonelt var den patrilineære tilknytningen viktigst -- noe som forandrer seg i vår tid, blant annet ved endringer i Odelsloven og regler for overføring av familienavn. I mange samfunn er slektssolidariteten sterk, slik at man har moralsk bindende forpliktelser overfor sine fettere og kusiner, onkler og tanter og så videre. Ens ektefelle tilhører imidlertid en annen slekt, som han eller hun har forpliktelser overfor. Slik kan det oppstå konflikter mellom ætt og familie. Det er derfor så mange mennesker i så mange ulike samfunn har et problematisk forhold til sine svigermødre: hun tilhører samme ætt som ektefellen, men ikke samme familie. Konflikter oppstår når det er uenighet om hvorvidt ekteskapsbåndet eller avstammingslinjen skal utgjøre den viktigste relasjonen. I en del samfunn i Midtøsten og Nord-Afrika praktiseres en regel om endogami (inngifte), som er ment å løse denne konflikten. Idealet, som kanskje oppfylles i inntil 60% av tilfellene, kan der være at et mannlig ego gifter seg med sin fars søsters datter (patrilateralt parallellsøskenbarneekteskap), noe som demper konflikter om arv og forhindrer oppsplitting av familiens eiendom. Debattene om inngifte blant innvandrere i Norge har sin opprinnelse i denne praksisen (se ev. Holy 1996 for en innføring i slektskapsteori).

I det meste av det tyvende århundret har klasseidentiteten også vært viktig i store deler av verden, ettersom dype samfunnsmotsetninger har fulgt klasseskiller mellom f.eks. jordeiere og fattigbønder eller mellom borgerskap og arbeidere. Både politisk identitet, utdanning og profesjon, livsstil og religion kan også være viktige for den enkelte. På tredvetallet reiste sosialister fra hele Europa til Spania for å kjempe mot fascismen i den spanske borgerkrigen, altså fordi de hadde en felles politisk identitet. Mange mennesker har også en sterk yrkesmessig identitet; det gjelder blant annet leger og sosialantropologer. En sosiolog ved Universitetet i Lund, som er født i Pakistan, utbrøt frustrert på en konferanse: "Hva oppfatter dere meg som? Som pakistaner, som innvandrer, som innvandrersosiolog eller ganske enkelt som sosiolog?" Selv ville han helst bli oppfattet bare som sosiolog; for ham var det uvesentlig i denne sammenhengen at han hadde pakistansk opprinnelse, selv om det var åpenbart at hans kolleger definerte ham som "innvandrersosiolog".

Dette bringer oss til etnisk og nasjonal identitet. Ofte brukes disse begrepene som synonymmer, men det kan være viktig å skille mellom dem. Nasjonal identitet er forbundet med bestemte politiske og sivile rettigheter. Samer er norske, nasjonalt (politisk) sett, for såvidt som de er norske statsborgere, underlagt norsk lov, har de samme politiske rettighetene som nordmenn og reiser med norsk pass til utlandet. Etnisk sett er de derimot ikke norske, men samer. Etnisk identitet er nemlig forbundet med opprinnelse, historie og felles opphavsmyster. Det er en form for *metaforisk slektskap*. Mennesker som regner at de har felles opprinnelse, og som forsøker å overleve som kulturbærende gruppe gjennom generasjonene, utgjør en etnisk gruppe. Innenfor nasjoner lever det alltid mennesker som ikke tilhører den eller de dominerende etniske gruppen(e); og medlemmer av de samme gruppene lever ofte også utenfor nasjonen.

Valg og tvang

Deltagelse i fellesskap, altså kollektiv identitet, er dels valgt, dels påtvunget. Noen av fellesskapene har en tydelig selvvalgt del. Det gjelder for eksempel politisk identitet -- jeg velger om jeg vil stemme Høyre eller SV. Det gjelder også langt på vei utdannelse, men her er det åpenbart at også sosial bakgrunn spiller sterkt inn. Når det gjelder religion, blir de fleste av oss født inn i en religion, men som voksne kan vi velge hvordan vi forholder oss til den. Mange mennesker i moderne samfunn blir religiøst likegyldige, og mange skifter religion. I Frankrike er buddhismen faktisk blitt den tredje største religionen, etter katolisismen og islam, i løpet av nittitallet. Det skyldes ikke først og fremst stor innvandring fra buddhistiske land, men at mange franskmenn har valgt å konvertere. Når det gjelder hjemsted og språk, kan vi også velge et stykke på vei. Men selv om jeg flytter til Berlin i morgen og bor der resten av livet, og aldri mer ytrer et ord på at annet språk enn tysk, så vil jeg alltid være født i Oslo, og vil alltid ha norsk som morsmål. Dagligspråket kan vi velge, men ikke morsmålet (se også kapittel 12).

Også andre grunnleggende aspekter ved oss selv er bestemt før vi har rukket å velge. Barndomserfaringer er grunnleggende i denne sammenheng. De kan aldri velges bort, selv om vi kan forholde oss til dem på forskjellige måter -- lengte tilbake til barndommens rike, ta avstand fra vårt oppvekstmiljø, forsøke å glemme dem og så videre. Dette er det verd å huske på i debattene om innvandrere og integrasjon. Hvis de har sine barndomsminner fra Norge, er deres situasjon, og deres personlige identitet, en annen enn om de kom hit i voksen alder.

Nasjonal identitet, som i de fleste land er knyttet til statsborgerskap, går det an å skifte. Etter syv års botid i Norge kan innvandrere bli norske dersom de ønsker det. Etnisk identitet er det derimot vanskeligere å gjøre noe med. Det tar iallfall en viss

tid. Hvis jeg flyttet til Tyskland, ville nok mine barn bli tyske, men de ville neppe bli oppfattet som "helt tyske". For innvandrere i Tyskland -- eller Norge -- som *ser* annerledes ut enn flertallet, og som kanskje har en annen religion, er et slikt skifte av etnisk identitet langt vanskeligere, og i mange tilfeller umulig.

Så hva er svaret på spørsmålet: "Hvem er jeg?" Som allerede vist, er det komplisert. Er jeg en mann, en norsk-pakistaner, en norsk statsborger, en muslim, en bygutt, en liberaler, en "sekstiåtter", en adjunkt...? Det kommer an på, og vi går nå over til å se nærmere på hvordan visse identiteter blir viktigere enn andre.

Identitet som interessefellesskap

Det er vanlig å tenke seg identitet eller gruppetilhørighet som en serie kinesiske esker eller konsentriske sirkler, altså fellesskap som ligger utenpå hverandre: Først tilhører jeg min familie, deretter min større slekt, så tilhører jeg en by, en region og en nasjon; og til slutt tilhører jeg kanskje et kontinent eller til og med menneskeheten. De ulike identitetene blir aktivisert i forskjellige situasjoner. Når det er fotballkamp mellom Rosenborg og Viking er den regionale identiteten viktig, men når det er landskamp mellom Norge og Sverige, er den nasjonale identiteten viktigere. I fotballkamper mellom Liverpool og Everton, som holder til i samme by, er det klasseidentiteten som står i sentrum, ettersom Everton forbindes med borgerskapet og Liverpool med arbeiderklassen.

Selv om modellen av identitet som konsentriske sirkler kan virke både enkel og overbevisende, gir den ikke noe fullgodt bilde av en persons identitet. Grunnen er ganske enkelt at mange av de gruppefellesskapene mennesker deltar i og forplikter seg til, ikke kan legges utenpå hverandre på en enkel måte, men er *overlappende*. Ta for eksempel yrkesidentitet. Leger over hele verden er forbundet i et profesjonelt

felleskap, symbolisert ved den hippokratiske ed. De bor naturligvis spredt, og hver for seg tilhører de også fellesskap de andre legene ikke deltar i -- religiøse, språklige, politiske, etniske og så videre. Innenfor den enkelte stat krysser også blant annet partipolitikken, organisasjonslivet og forskjellige typer av interessegrupper de regionale inndelingene. Som innbygger på Grünerløkka i Oslo har man bestemte interesser felles med de andre innbyggerne i denne bydelen, men som Arbeiderpartivelger deler man interesser med folk over hele landet som man ikke nødvendigvis deler med sine naboer, dersom de stemmer Høyre eller SV. Som medlem av Pinsemenigheten har man noe felles med andre pinsevenner -- ikke bare i Norge, men i hele verden -- som man ikke har felles med sine naboer, sine partifeller, sine kolleger eller for den saks skyld hele sin familie.

Særlig i moderne samfunn som vårt eget, deltar mennesker i svært mange ulike typer av gruppefellesskap. Noen er flyktige og overfladiske, som situasjonen i en forelesningssal; mens andre kan være dypt forpliktende og vare hele livet, som lojalitet innen familien eller statsborgerskapet.

Noen gruppefellesskap er viktigere enn andre, og på det personlige plan medfører dette at noen identiteter veier tyngre enn andre. Generelt kan vi si at de identitetene enkeltpersonen har "investert" mest i, og derfor forventer å "få mest igjen" fra, er de viktigste. Hvis jeg har brukt halve fritiden i tyve år på å få Norge inn i EU, er min identitet som EU-tilhenger trolig dypere og sterkere enn den ville være for en tviler og gjerdesitter som i siste liten bestemte seg for å stemme ja ved folkeavstemningen i 1994. På tilsvarende måte blir lokalpatriotismen, for å ta et annet eksempel, relevant i situasjoner der lokalsamfunnet har et felles prosjekt, der medlemmene av lokalsamfunnet har felles interesser. Det kan dreie seg om næringsinteresser, for eksempel vern av en hjørnestensbedrift truet av nedleggelse, eller interesser som har

å gjøre med infrastruktur, for eksempel skoler, veier og sykehus. Generelt blir felles identitet alltid relevant når medlemmene av en kategori mener at de har felles interesser i en sak. Identitetsfellesskapet defineres både ved felles interne interesser og ved felles avgrensning utad (se f.eks. Cohen 1985).

Dette sier seg selv. Mer interessant, når vi ser på det norske samfunnet i dag, er spørsmålet om hvilke *mønstre* som avtegner seg når det gjelder gruppeidentitet, og hvilke *ideologier* som dikterer gruppeidentitet. For å svare på dette, må vi se på nok en dimensjon ved identiteten, nemlig hvordan den defineres i forhold til noe annet.

Vi og de andre

Identitet skiller og forener, eller sagt på en annen måte: Alle fungerende fellesskap trekker grenser omkring seg selv; de er skapt på en slik måte at ikke alle kan delta. For at noen skal være innenfor, må noen også være utenfor.

Faktisk er dette aspektet ved identitet helt grunnleggende. Hadde det ikke eksistert kvinner i verden, ville det ha vært meningsløst for oss andre å kalle oss "menn". Uten unge, ingen gamle. Og den norske identiteten eksisterer bare i kontrast til andre nasjonale identiteter. Historisk ble den utformet på midten av 1800-tallet i kontrast til dansk og svensk identitet. Ettersom hver og en av oss deltar i mange identitetsfellesskap, skifter også ordet "vi" betydning fra situasjon til situasjon. Dette innebærer også at begrepet om *de andre* skifter betydning.

Ethvert identitetsfellesskap vektlegger likhet innad og forskjell utad. Hvilke likheter og forskjeller som betones, er avgjørende for hvilket fellesskap man får. Dersom man for eksempel sier at *bosted* er viktig for fellesskap, vil alle innbyggerne i f.eks.

Lillehammer danne en identitetsgruppe, uavhengig av hudfarge, alder, kjønn og utdannelse. Hvis man i stedet sier at felles religion er avgjørende for fellesskap, trekkes grensen mellom dem som bekjenner seg til lutheranismen og andre religioner. Og hvis identitetsfellesskapet bygger på en felles opphavsmyte, blir både samer, kvener og innvandrere ekskludert fra det norske fellesskapet.

Alle disse grensene -- og mange andre -- blir trukket i forskjellige situasjoner. Noen av dem er viktigere enn andre, men det er uenighet i samfunnet om hvilke grenser -- og hvilke identitetsfellesskap -- som skal være de mest forpliktende for innbyggerne i landet. Ifølge en nasjonalistisk ideologi, er den nasjonale identiteten den aller viktigste; det vil si at den viktigste grensen trekkes mellom nordmenn og utlendinger. Men også her er det uenighet om hva nasjonal identitet er. Må man for eksempel være etnisk norsk for å tilhøre den norske nasjon, eller kan andre etniske grupper enn den norske også være norske i nasjonal forstand? Har den norske identiteten et bestemt kulturelt innhold, slik at alle ekte nordmenn for eksempel må ha norsk som morsmål? Eller er det nok at man bor i Norge, følger lovene og betaler sin skatt? Disse viktige spørsmålene finnes det ikke noe objektivt svar på, ettersom de er politisk omstridte.

Samhold og ytre press

Ettersom identitet defineres *relasjonelt*, altså i kontrast til utenforstående, blir de viktigste identitetene dem som forbindes med de grensene som får størst oppmerksomhet. Sagt på en annen måte: *En gruppes indre samhold er avhengig av ytre press*. Nordmenn har vel aldri vært mer patriotiske enn under annen verdenskrig og den tyske okkupasjonen, da nasjonens suverenitet var truet utenfra. I en mer fredelig sammenheng kan man si at den norske nasjonalismen, eller patriotismen, blir aktivisert hos en stor del av befolkningen hver gang norske

idrettsutøvere konkurrerer om rikdom og berømmelse med ikke-norske idrettsutøvere. (Et interessant spørsmål i denne sammenheng, som har mye å gjøre med spørsmålet om grenser og fellesskap, er hvor lett det i praksis er for de norske etniske minoritetene -- fra samer til pakistanere -- å heie på helter som Dæhlie, Rodal og landslagene i fotball og håndball. Deres aksept, eventuelt utelukkelse, fra fellesskapene av nasjonale idrettstilhengere, kan kanskje betraktes som en lakmустest på graden av integrasjon?)

Et viktig poeng i denne sammenhengen er det at hva slags fellesskap man får, avhenger av hvor presset kommer fra. I første halvdel av det tyvende århundret var klassemotsetningene dype i Norge, og "de harde tredveåra" var preget av både streik, lockout og en internasjonalt orientert fagbevegelse sterkt influert av kommunismen. Den gangen var arbeiderbevegelsen internasjonal i sin orientering, og det var ikke vanlig at arbeidere gikk i 17. mai-tog, som ble oppfattet som classesamarbeidets (og dermed classesvikets) rituale. I stedet gikk de i 1. mai-tog.

Klasseidentiteten ble altså oppfattet som viktigere enn den nasjonale identiteten. Et annet eksempel er den feministiske bevegelsen, som har kjempet for kvinners stemmerett, kvinners rett til egne penger og likestilling mellom kjønnene. Sett fra et feministisk synspunkt, går hovedmotsetningene og den viktigste grensen i samfunnet ikke mellom arbeider og borger, men mellom mann og kvinne. For nynorskbevegelsen, som har vært en sterk motkultur i Norge, går den viktigste grensen mellom "dansk-norsk" og nynorsk, og for dem som mener at målsaken er den viktigste politiske saken i landet, er denne grensen viktigere enn klasseforskjeller, kjønnsforskjeller og andre forskjeller.

Det er det viktig å huske fordi det er lett å se seg blind på etniske og religiøse forskjeller når vi snakker om identitet og fellesskap. Det er ingen tvil om at det er riktig at etniske grupper i Norge har bestemte interesser som knytter dem sammen internt, og at de ofte opplever et ytre press som styrker det indre fellesskapet. Dette gjelder særlig språklige, religiøse og andre kulturelle rettigheter, og i samenes tilfelle gjelder det også territorielle rettigheter -- retten til å forvalte ressurser i eget territorium. Men slik Garborg kunne omtale seg som "jærbu og europear", slik har også medlemmene av etniske minoriteter forskjellige identiteter, og deres gruppefellesskap er ikke nødvendigvis videre tett. Hvor tett det er, kommer både an på hvor sterkt det ytre presset oppleves, hvor godt organisert gruppen er internt og hvilke ressurser den forvalter -- kort sagt, hva den enkelte kan få igjen for lojalitet til gruppen i ulike situasjoner. Selv om samene har vært ofre for undertrykkelse og kulturell overkjøring i århundrer, ble deres politiske kamp først effektiv i etterkrigstiden, da de i tillegg dannet velfungerende organisasjoner med stor oppslutning. Men i likhet med andre typer av grupper og identitetsfellesskap, opplever også medlemmer av etniske minoriteter lojalitetskonflikter fordi de deltar i ulike typer av fellesskap.

Et eksempel som illustrerer dette dilemmaet, er den berømte Alta-saken rundt 1980 (se også kapittel 8). Konflikten dreide seg i korthet om et kraftverk planlagt av den norske staten, som ville demme opp Altaelven og virke negativt inn på reindriften i området. Mange har fremstilt det som om konflikten gikk mellom etniske nordmenn og samer, som konkurrerte om retten til å forvalte naturressursene i samenes tradisjonelle område. Men hvis vi ser på den faktiske situasjonen, viser det seg at samene var splittet i Alta-saken -- en av deres største organisasjoner var for utbygging -- og at mange etniske nordmenn gikk imot utbyggingen, ut fra prinsippet om at samene måtte ha råderett over eget territorium, selv om territoriet befant seg innenfor de norske statsgrensene. På samme måte som det finnes arbeidere som

stemmer på borgerlige partier, er også etniske minoriteter splittet i etnopolitiske saker. En parallell sak som gjelder innvandrere, er debatten om morsmålsundervisning i skolen. Her finnes det både innvandrere og nordmenn på begge sider i debatten; det finnes innvandrerforeldre som frykter at barna ikke vil bli skikkelig integrert i samfunnet hvis de skal lære morsmålet på skolen, og det finnes nordmenn som går inn for det de ser som minoritetenes soleklare rett til å lære å lese og skrive på sitt morsmål.

Ut fra det som er sagt, blir *etnisk identitet viktig i samfunn hvor mange ressurser fordeles langs etniske skillelinjer*. Ofte får dette uttrykk gjennom forskjellsbehandling på etnisk grunnlag -- for eksempel diskriminering på arbeidsmarkedet eller religiøs diskriminering. Et stykke på vei kan man faktisk *skape* identitetsfellesskap ved å opprette nye grenser. I Norge på nittitallet, hvor sigarettøyking er i ferd med å bli et tegn på sosialt avvik, begynner det gradvis å utvikle seg solidariske fellesskap av røykere. En røyker i selskap blant fremmede som ser en annen person ta opp en sigarettpakke, vil føle lettelse over at han eller hun ikke er alene -- at det er andre i samme båt, som tilhører den samme sosiale utgruppen som en selv. Likeledes er homofil identitet et direkte resultat av diskriminering. Dette betyr ikke det samme som at røykere og homofile ikke hadde eksistert dersom de ikke ble diskriminert, men at de fremstår som en gruppe, og at deres identitet *som* homofile eller røykere blir viktig når de opplever seg som truet.

Det er lett å forstå årsaken til at medlemmer av minoriteter ofte føler et sterkere fellesskap enn det som er vanlig i majoriteten. De må hele tiden forholde seg til flertallets krav, mens flertallet, i kraft av sin overlegne makt, ikke trenger å lytte til minoriteten dersom de ikke selv vil. Det er så enkelt som at en somalier i Norge må lære norsk, mens nordmenn ikke trenger å lære somali. Somalieren blir seg bevisst at

han er somali, mens nordmannen aldri trenger å reflektere over hva det vil si at han er norsk -- helt til han reiser utenlands eller treffer innvandrere.

Identitet definert innenfra og utenfra

Det er altså en tendens til at medlemmer av minoriteter definerer seg i relasjon til majoriteten, mens det er andre trekk ved majoritetsmedlemmene som gjøres relevante. Døve definerer seg som, og har et identitetsfellesskap som døve, men hørende omtaler seg selv sjelden som hørende. Det er vanlig at de sterkeste gruppene fremstiller seg selv, og oppfatter seg selv, som "vanlige" eller universelle mennesker. Det er som regel de avmektige, utgruppene og minoritetene som tillegges en spesiell gruppeidentitet; de er ikke bare mennesker og enkeltindivider, men de blir også (kanskje først og fremst) definert som for eksempel alenemødre, samer, muslimer, homofile, arbeidsløse, panjabitalende eller innvandrerbarn.

Av denne grunn er det vanlig å snakke om minoritetenes kultur, mens man sjelden snakker om majoritetens kultur. Når en innvandrer begår en kriminell handling, står det i avisen at han er innvandrer; når en etnisk nordmann gjør det samme, står det aldri hva slags etnisk gruppe han tilhører. Når en person med innvandrerbakgrunn får jobb som programleder på tv, blir hans eller hennes etniske identitet gjort gjeldende; han eller hun blir oppfattet som "innvandrerprogramleder" og ikke ganske enkelt som programleder.

Identitetskategorien "innvandrer" er en interessant konstruksjon, som gir oss ytterligere innsikt i spørsmålet om hvordan identiteter skapes og gjøres relevante. Begrepet brukes i praksis om ca. halvparten av de faktiske innvandrerne i Norge, nemlig dem som ikke kommer fra hvite, rike land. Disse menneskene har sin opprinnelse i over hundre land, og de kan være like forskjellige innbyrdes som de er

fra nordmenn. Det kan altså umulig være felles kultur som har skapt denne kategorien. Derimot er den skapt utenfra, av flertallet av etniske nordmenn. For det første generaliserer nordmenn om innvandrere, og mange av de samme fordommene er knyttet til både vestafrikanere, vietnamesere og pakistanere (se også kapittel 4). For det andre har mange innvandrere felles problemer med å bli anerkjent som fullverdige og likeverdige innbyggere, fordi de opplever den samme typen diskriminering fra det norske storsamfunnet. Så når det sitter både afrikanere, asiater og søramerikanere i styret til Antirasistisk senter i Oslo, skyldes det ikke at de har noe kulturelt fellesskap, men at de har felles interesser i å bekjempe etnisk diskriminering. Med andre ord kan vi trekke den slutning at ikke bare er en gruppes indre samhold avhengig av ytre press, men i tillegg kan vi si at hva slags gruppe man får, kommer an på hvor presset kommer fra. Av og til oppleves presset som et press mot alle ikke-europeiske innvandrere, for eksempel når det viser seg at innvandrere generelt blir diskriminert på arbeidsmarkedet. Andre ganger kan presset oppleves som religiøst, for eksempel når den norske skolen innfører et obligatorisk kristendomsfag; og da vil iranere, pakistanere, tyrkere og marokkanere oppleve et fellesskap som ikke inkluderer f.eks. chilenerne og vietnamesere.

Så langt har dette kapittelet dreid seg om hvordan identitet utvikler seg sosialt. Mennesker har *et stort antall identiteter* som kan være mer og mindre viktige i *ulike situasjoner*, at et identitetsfellesskap er avhengig av *ytre press* og *interne ressurser*, at identitet alltid er en *relasjon* som bygger på *grenser* og *kontraster*, og at identitet både defineres *utenfra* og *innenfra*. Vi går nå over til å utforske noen ytterligere aspekter ved identitet. For det første: Hva er forskjellen mellom identitet og kultur? For det andre: Hvorfor er identitet plutselig blitt så viktig i politikken? Og til slutt: Må man ha en identitet; kan man ikke klare seg uten?

Kultur og identitet

Kultur kan defineres enkelt som *det som gjør kommunikasjon mulig* (se også kapittel 4). Felles språk, felles erfaringer, felles kunnskaper og felles verdier er viktige elementer i kulturelle fellesskap. Det er vanlig å tenke seg at etniske grupper har felles kultur, og at deres kultur på avgjørende punkter skiller seg fra andre etniske grupper. Den kulturelle likheten danner igjen grunnlaget for vi-følelsen, gruppeidentiteten. Mange har sagt om både samer og innvandrergrupper at deres kultur er grunnleggende forskjellig fra den norske, og at det er den viktigste årsaken til at de ikke har vært fullt integrert i det norske samfunnet. Noen mener til og med at "innvandrerulturen" er så ulik den norske at den er uforenlig med norsk kultur.

Ofte er det et sammenfall mellom etniske grenser og kulturforskjeller; kulturforskjellene følger etniske linjer. Det kan for eksempel gjelde med hensyn til språk og religion. Pakistanere snakker panjabi eller urdu hjemme, somaliere snakker somali, og nordmenn snakker norsk.

Kulturforskjeller med hensyn til forholdet mellom kjønnene, reglene for barneoppdragelse, matskikker og klesvaner kan også følge etniske grenser. I Norge som i mange andre land, er det vanlig at man ganske enkelt tenker på etniske forskjeller når man snakker om kulturforskjeller. Når de ulike gruppene skal gjøre rede for hva som skiller dem fra de andre gruppene, peker de gjerne på kulturelle særtrekk som de angivelig ikke deler med de andre. Denne tenkemåten, hvor utbredt den enn er, er imidlertid både upresis og misvisende. Det kan nok være at etnisk identitet alltid bygger på en *forestilling om kulturforskjeller*, men ser man nærmere etter, oppdager man temmelig raskt at virkeligheten er mer komplisert. Ta for eksempel språk. Det finnes mange samer som snakker engelsk bedre enn samisk og som har norsk som morsmål, og det finnes mange barn av pakistanske foreldre som

har norsk som sitt førstespråk. Også når det gjelder andre kulturelle verdier og praksiser, er det stor variasjon innenfor hver enkelt etnisk gruppe, og likhetene krysser grensene mellom gruppene. Det finnes både etniske nordmenn og innvandrere som mener at dans er syndig, som er motstandere av alkohol og sex før ekteskapet; det finnes mennesker med både muslimsk og kristen bakgrunn som lever i papirløse ekteskap, som spiser burgere og som kler seg i jeans. Det betyr ikke at det ikke finnes forskjeller mellom for eksempel pakistanere, samer og nordmenn, men at de kulturelle grensene er mindre entydige enn de etniske grensene.

Sagt mer presist: Det kan finnes tydelige etniske grenser uten stor kulturell variasjon, og det kan finnes kulturelle forskjeller uten etniske grenser. I Bosnia er de kulturelle forskjellene mellom ortodokse, katolikker og muslimer ganske beskjedne, men de etniske grensene har vært så markerte at de dannet grunnlaget for den bosniske borgerkrigen tidlig på nittitallet. Motsatt er kulturforskjellene innen den etnisk norske befolkningen betydelige, ikke minst regionalt: Forskjellene mellom for eksempel Troms, Sunnmøre og Vest-Agder er bemerkelsesverdige, uten at det har medført at sunnmøringer og sørlendinger oppfatter seg som atskilte folkeslag.

Med andre ord er det ikke objektive kulturforskjeller som skaper gruppeidentitet, men *forestillingen* om at slike forskjeller eksisterer og er viktige. For å få til en sterk vi-følelse er det nødvendig å se mer eller mindre bort fra interne forskjeller og likheter som krysser grensene, samtidig som man fokuserer intenst på noen utvalgte forskjeller -- fiktive eller reelle -- som skiller vi-fellesskapet fra de andre. Dette kan skyldes at forskjellene i seg selv oppleves som viktige, men det kan også være politiske årsaker til en slik grensesetting.

Identitet som politikk

En av de store debattene i forskningen om identitetsfellesskap dreier seg om hvorvidt

etnisk identitet skyldes grunnleggende menneskelige behov og felles verdier, eller om det skyldes at man har noe å tjene på å organisere seg som en kulturbærende gruppe. Noen mener at etniske grupper er eldgamle, naturlige fellesskap som først og fremst gir medlemmene trygghetsfølelse og mening i tilværelsen; mens andre mener at etnisk identitet i seg selv ikke er så viktig for folk flest, men at den blir viktig når det lønner seg å påberope seg den.

Det finnes ikke noe enkelt svar på dette problemet. Begge parter har noe rett. Uansett hvordan den politiske situasjonen er, vil mennesker som er født og oppvokst i et samisk miljø med samiske foreldre og samisk språk, regne seg som samer. De vil ha identitet som samer. Derimot er det et åpent spørsmål hva deres samiske identitet får av *konsekvenser*; om det er bestemte politiske prosjekter knyttet til deres samiskhet, som for eksempel kan ha å gjøre med kulturelle støtteordninger eller rettigheter til jord og vann. Et eksempel fra Sør-Amerika kan illustrere dette tydeligere. På syttitallet ble det dannet fagforeninger som skulle fremme de fattige bøndenes sak i Bolivia. Den gangen ble det lagt vekt på at de var *peasants*, jordløse fattigbønder, og at de ble utbyttet av den føydale klassen av jordeiere. Femten år senere ble nye organisasjoner dannet på vegne av de samme menneskene, men denne gangen ble fattigbøndene i stedet omtalt som *indígenas*, urbefolkning. Nå var det deres identitet som indianere, ofre for den europeiske erobringen og senere kulturimperialisme, som ble vektlagt. Bøndenes situasjon var nøyaktig den samme på nittitallet som på syttitallet; de var like mye indianere den gangen og er like mye fattigbønder nå, men i stedet for å vektlegge deres klasseidentitet, blir det nå fokusert på deres etniske identitet. Dette skyldes politiske forhold og ikke kulturelle forandringer. Man kan derfor si at identiteten er der hele tiden som en mulighet, men at den først blir relevant i mange situasjoner når den kan brukes politisk (se ev. Eriksen 1993).

Identitetspolitikken har imidlertid også personlige, eksistensielle sider. Her kan et eksempel fra USA virke klargjørende. De store innvandrergруппene fra Europa som kom til Den nye verden i siste halvdel av det nittende århundre, tilpasset seg kulturelt meget raskt. I løpet av to-tre generasjoner hadde de skiftet morsmål til engelsk. I livsstil og væremåte er det nå lite som skiller dem fra hverandre og fra andre nordamerikanere, selv om de gjerne har beholdt en flik av sin opprinnelige nasjonale kultur (f.eks. lutefisk, juleribbe og 17. mai-feiring) og ofte er opptatt av sin etniske identitet. I vår tid kommer store innvandrergруппer til USA fra Sør- og Mellom-Amerika. Disse gruppene er for en stor del spansktalende, og mye tyder på at de ikke vil skifte morsmål. Mellom seks og elleve millioner borgere av USA har nå spansk som morsmål, og i enkelte områder, bl.a. i California og Florida, er forvaltningen tospråklig. Denne språklige standhaftigheten henger sammen med at det er blitt politisk mulig å få anerkjennelse for at man snakker et annet språk enn amerikansk engelsk, men i denne sammenhengen blir det også argumentert for at det er en menneskerettighet å kunne bruke sitt morsmål, og at mennesker taper sin identitet dersom de blir tvunget til å skifte språk. Tidligere var ikke dette spørsmålet på dagsorden; folk måtte skifte språk enten de likte det eller ikke.

Det har skjedd en forandring i politikken over hele verden, som går langs disse linjene, i løpet av de siste tiårene. Generelt er *identitetspolitikk*, politiske prosjekter som bygger på felles identitet og ikke på abstrakte ideologier som f.eks. marxismen eller liberalismen, blitt viktigere enn den tidligere har vært. Blant pakistanske innvandrere i Norge, som i begynnelsen organiserte seg i arbeiderforeninger, er det blitt vanligere å organisere seg i religiøse og etniske sammenslutninger. Blant samene er det også skjedd en bevisstgjøring omkring deres samiske identitet, som ofte fremstår som viktigere enn andre identiteter de enkelte samene måtte ha. Også blant etniske nordmenn har vi sett en fremvekst av identitetspolitikk, blant annet i forbindelse med de nasjonale ritualene som omgav Lillehammer-OL. *Bunaden*, et

typisk symbol på norsk identitet, er også blitt et stadig vanligere syn i nittitallets Norge.

Det kan være flere årsaker til denne dreiningen i retning av identitetspolitikk. Verd å merke seg er det at identitetspolitikken ofte kommer til uttrykk som *tradisjonisme*, som forsøk på å gjenopplive halvglemte tradisjoner for å styrke båndene til fortiden (Hobsbawm og Ranger 1983). Den fremstår som en motreaksjon mot kulturell utjevning, forflating og "amerikanisering", og den tilbyr en trygg forankring i en tid da alt flyter og fremtiden virker usikker.

Nasjonalisme er en klassisk form for identitetspolitikk. Vår tids identitetspolitikk skiller seg fra nasjonalismen ved at den sjelden går inn for opprettelsen av selvstendige stater. Prosjektet består her i å forene en felles, nasjonalt samlende identitet med ulike, avgrensede etniske identiteter -- å finne en balansegang mellom likheter og forskjeller.

Identitetspolitikk er et komplisert og ikke minst kontroversielt tema, og det er lett å bli forvirret. På den ene siden kan man ha en sterk kulturell tilhørighet uten en tilsvarende politisk identitet; på den andre siden kan man være kulturelt assimilert (altså lik flertallet) samtidig som man med liv og lyst går inn for en distinkt etnisk identitet. Ofte er det mennesker som befinner seg nær grensen, altså mennesker som bare såvidt befinner seg innenfor gruppen, som er de mest aktive identitetsbyggerne (Roosens 1989). Dette kan tolkes som overkompensasjon, altså at de føler seg tvunget til å markere sin identitet på lett synlige måter for å bli akseptert; men det kan også forstås som at man ser sin egen gruppe tydeligst når man står i utkanten av den. I fransk Katalonia, for eksempel, har det således vist seg at de mest aktive identitetspolitikkerne er studenter og andre som aldri har snakket katalansk hjemme;

mens eldre mennesker på landsbygda, som alltid har snakket katalansk, er lojale overfor den sentraliserte franske staten og bryr seg lite om kravene om større selvstendighet for katalanerne. Dette paradokset viser nok en gang at det ikke er noe enkelt forhold mellom kultur og identitet. For det er først når man får kulturen på en armlengdes avstand at man blir i stand til å se den utenfra, på samme måte som fisken ikke vet noe om vann så lenge den svømmer omkring i det, men utvikler en særdeles sterk interesse for vann i det øyeblikket den blir fisket opp av det. I et multietnisk samfunn blir vi alle innimellom som fisken på land; med noen skjer det oftere enn med andre, men vi blir alle tvunget til å reflektere over hvem vi er og hva som "egentlig" er vår identitet, fordi vi blir brakt i kontakt med mennesker som har andre identiteter enn vi selv. Dette er sannsynligvis den viktigste årsaken til at identitet er blitt et så viktig anliggende for mennesker i vår tid. Det virker berikende og gir innsikt, men det skaper også dilemmaer og rollekonflikter. For hvem er jeg egentlig, hvis jeg har vietnamesiske foreldre og går på norsk skole med norske venner, snakker vietnamesisk hjemme og norsk ute, spiser ris og kylling med pinner hjemme og burgere og cola ute, er buddhist og medlem i speider'n?

Å leve i to verdener

Det forventes gjerne at mennesker "har en identitet", og med det menes ofte en nasjonal eller etnisk identitet. Hvis man ikke kan gjøre rede for om man er for eksempel norsk eller samisk, eller om man er norsk eller pakistansk, får man gjerne høre at man har et identitetsproblem. Det blir også sagt at man må kjenne sin egen tradisjon for å kunne respektere andres. Er disse to utsagnene sanne? I så fall, hva ligger det i dem? Hvordan kan identitetsproblemet løses, og hva er "min egen tradisjon"? Er det kulturelle skikker og verdier jeg har lært om på skolen, eller har det å gjøre med mine egne erfaringer? Er "min tradisjon" felemusikk eller rock'n'roll? Vi skal nå, avslutningsvis, diskutere disse spørsmålene med utgangspunkt i ungdom med minoritetsbakgrunn. De "lever i to verdener", de er både norske og noe annet, de

møter motstridende krav og forventninger i sine omgivelser, og deres løsninger vil også gi en pekepinn på hvordan identitet i det multietniske samfunn vil utvikle seg. Ungdom representerer nemlig per definisjon fremtiden.

De innvandrere og barn av innvandrere som i dag vokser opp i de skandinaviske landene, har til forskjell fra sine foreldre ikke noe annet hjemsted. Det ville være absurd å kreve av dem at de skulle reise hjem. For hvordan kan man reise hjem til et land hvor man kanskje aldri har vært, der man i beste fall har tilbrakt noen ferier? Deres tilhørighetsfølelse her er imidlertid flertydig. På den ene siden går de på norsk skole og innsosialiseres der til en sosialdemokratisk, egalitær væremåte hvor kjønnsforskjeller blir bagatellisert og nedtonet, hvor man forventes å være fri og selvstendig fra en ganske tidlig alder, og hvor personlige valg tillegges stor betydning. I fritiden forventes de å delta i sin generasjons sosiale liv, enten det dreier seg om fotball eller festligheter. Samtidig lever de i en familiesituasjon som stiller ganske andre og ofte motstridende krav; hvor lojalitet og trygghet kanskje verdsettes høyere enn frie valg, hvor det tales et annet språk enn norsk, og hvor forholdet mellom kjønnene og generasjonene er dramatisk forskjellig fra skolesammenhengen. I en viss forstand kan man si at to verdener møtes i disse unge; ikke slik å forstå at de to verdenene er gjensidig utelukkende, men på den måten at de bygger på ulike sett av kulturelle koder. De unge som lever i en slik situasjon blir dyktige til å svitsje mellom kodesett, og mange av dem klarer det uten større problemer. Ofte trives de utmerket med en både-og-situasjon, selv om det av og til oppstår situasjoner preget av enten-eller, som for eksempel kan ha å gjøre med inngåelse av ekteskap.

Annen generasjons innvandrere, eller -- mer presist -- første generasjons nordmenn, blir eksponert for tradisjonelle verdier fra Midtøsten og for moderne eller endog postmoderne verdier fra Skandinavia; de går kanskje på koranskole om kvelden, men

de ser også amerikansk såpeopera på tv; mange av dem er perfekt tospråklige i norsk og f.eks. tyrkisk eller punjabi; de kan fungere egalitært på skolen og hierarkisk hjemme; alt dette kan de få til -- riktignok ikke friksjonsfritt, men likevel -- uten å havne i en identitetsmessig spagat (se Mørch 1997, Lie 1982). Så lenge de kan ha en trygg personlig identitet, er ikke den entydige kulturelle identiteten nødvendig for at de skal overleve mentalt. Et forskningsprosjekt om unge tyrkere i Danmark på midten av nittitallet bekrefter dette. Forskeren, kultursosiologen Mehmet Ümit Necef (1997), viser at de unge har en fleksibel og pragmatisk holdning både til sin egen kulturelle bakgrunn og til dansk kultur, og at de setter sammen sin egen kulturmeny med danske og tyrkiske elementer, basert både på verdisyn og på faktiske muligheter.

De fleste av dilemmaene annen generasjon er utsatt for, finnes ikke bare blant etniske minoriteter i Vest-Europa. Spenningen mellom *frihet* og *trygghet* kan gjenfinnes i alle samfunn som gjennomgår en moderniseringsprosess. Praktisk talt alle populære indiske filmer tar opp forholdet mellom kjærlighetsekteskap og arrangerte ekteskap; for ikke svært mange år siden var det også vanlig i Skandinavia at unge piker ikke fikk gå ut om kvelden og at man så godt som aldri så kvinner alene på bar medmindre de var prostituerte; og drakampen mellom familien og individet, mellom tryggheten og friheten, er et grunn tema i en ganske stor del av den tidlig moderne realistiske europeiske skjønnlitteraturen. Kulturen forandrer seg, ofte svært hurtig.

Tre alternativer

Enkelt uttrykt kan vi si at annen generasjons ungdom i denne situasjonen står overfor tre typer av muligheter: *ren identitet*, *bindestreksidentitet* eller *kreolsk identitet* (se også kapittel 13). Den rene identiteten er det puritanske valg; det er dette alternativet som tilbys av konservative religiøse og identitetspolitikere. Denne identiteten bygger på en kontrast -- og ofte en konflikt eller et fiendebilde -- til de andre; det er takket

være mine forskjeller vis-à-vis de andre, enten de er pakistanere eller svensker, at jeg fremstår som et autentisk menneske med krav på en fast og udiskuterbar gruppetilhørighet. Fordelen med dette identitetsvalget, sett fra den enkeltes synsvinkel, er at det skaper orden, oversiktliggheit og forutsigbarhet. De rene identitetene, enten vi velger å kalle dem fundamentalistiske eller ikke, nøytraliserer det kaos som preger omgivelsene og fritar individet fra ambivalens og vanskelige valg. Som en streng *pater familias* setter de rene identitetene klare grenser, definerer regler for oppførsel og forbyr forhandling om verdier og moral. Mange minoritetsmedlemmer i Vest-Europa har latt seg friste av rene identiteter, som blant annet kan være et middel til å skaffe seg et positivt selvbilde i en situasjon der man blir systematisk diskriminert av majoriteten. Resultatet er imidlertid både mangelfull integrasjon og store personlige frustrasjoner, ettersom de rene identitetene må oppleves som tvangstrøyer når de skal annamnes i kulturelt blandede omgivelser.

Bindestreksidentitetene er forsøk på å bygge bro mellom to atskilte kategorier; tyrkisk-dansk, norsk-amerikansk, kurdisk-svensk og så videre. Ganske mange medlemmer av etniske minoriteter beskriver sin identitet på denne måten. De har sitt morsmål og kanskje sine barndomsminner fra sitt hjemland eller fra et etnisk ensartet miljø i det nye landet, men samtidig har de tilpasset seg. De lever tyrkisk innenfor husets fire vegger, men så snart de går ut i en offentlig arena, blir de i de fleste henseender norske. Bindestreksidentitetene forutsetter imidlertid at det stadig er tydelige forskjeller mellom de to kulturene det er tale om. De blir etniske identiteter i et multi-etnisk samfunn av omtrent samme type som de etniske identitetene fungerer i et land som USA, hvor innbyggerne er integrert i felles institusjoner, men hvor etniske nettverk fortsetter å bestemme både politisk lojalitet og viktige aspekter ved privatlivet.

Den tredje identitetsmessige tilpasningen, som er kalt den kreolske, skiller seg fra de to første ved ikke å anerkjenne eksistensen av rene, atskilte kulturer. Der de rene identitetene setter grenser omkring én kultur og bindestreksidentiteten omfatter to, er den kreolske identiteten en blanding som har nådd et punkt hvor det ikke lenger lar seg gjøre å operere med bindestreker og grenser. De som identifiserer seg på denne måten kan gjerne være f.eks. muslimer, men de kan også drikke pils og spise svinestek. De deltar kanskje i sex før ekteskapet, samtidig som de aksepterer å gifte seg i henhold til foreldrenes ønsker. Noen av dem spiser pizza med tabascosaus, leser *Hürriyet*, *Newsweek* og *Arbeiderbladet*, går i moskeen den ene dagen og på diskotek den neste. Der den rene identiteten forsøker å stenge blandingen ute og bindestreksidentiteten på ganske oppfinnsomt vis forsøker å manøvrere i et nytt terreng med et gammelt kart, har den kreolske identiteten gått til anskaffelse av et nytt kart.

Nå kan det virke som om vi har beskrevet et slags utviklingsforløp, som begynner med etnisk forskansning, går via en mellomløsning med bindestrek og ender med kreolisering og oppløsning av grenser. Faktisk forholder det seg ofte *omvendt*. Mange innvandrere til Skandinavia var lite opptatt av tilhørighet og kulturell identitet da de kom hit. De hadde et avslappet forhold til sin religion, som de praktiserte uten å gjøre noe stort nummer av det; de hadde ingen sterke meninger om morsmålsundervisning og Koranskoler, og de tilpasset seg vertssamfunnet uten å protestere. Ganske snart oppdaget de imidlertid at de ble betraktet som fremmede, som *Gastarbeiter* og som annenrangs borgere, selv etter flere år, og de overtok de innfødtes kategoriseringer og ble vant til å tenke på seg selv primært som tyrkere, pakistanere, vietnamesere og så videre. Etter Murens fall, og særlig etter Golfkrigen, har kategorien "muslim" overtatt for flere av disse identifikasjonene, både utenfra og innenfra. Når medlemmer av disse gruppene så oppdager at de ikke får lik behandling i praksis selv om det skulle

ha vært slik i teorien, reagerer mange av dem med kulturell puritanisme og identitetspolitikk.

Det er altså ikke enkelt å generalisere om "innvandrere". På grunn av variasjoner med hensyn til praktisk talt alt unntatt deres livslange status som innvandrere i disse samfunnene, gjør de ulike livsvalg på bakgrunn av ulike betingelser. Noen av dem insisterer på å være helt norske, riktignok på sin måte; andre betrakter Norge som et land de tjener sine penger i mens de drømmer om hjemreisen; igjen andre forsøker å gjenskape en mytisk tradisjonell kultur i fremmede omgivelser. De fleste vil i praksis forsøke å blande disse strategiene; de vil ta til seg kulturell påvirkning utenfra, men de vil også forsøke å opprettholde deler av sine egne tradisjoner, på samme måte som norsk-amerikanere og andre emigranter. Spørsmålet er om disse identitetsvalgene blir akseptert i storsamfunnet. Det er en tendens til at innvandrere blir stilt overfor umulige valg; enten beholder du din kultur, eller så blir du som oss. Begge alternativene er like umulige. Kulturen forandrer seg når man skifter hjemland, men man kan aldri bli helt lik urbefolkningen.

Hvorvidt man påberoper seg sin tradisjon, kommer an på situasjonen. Mehmet Ümit Necef, som er tyrkisk innvandrere i Danmark, forteller følgende historie (Necef 1997): Han hadde holdt et foredrag i en tyrkisk forening i København, hvor han hadde gått sterkt inn for at de tyrkiske innvandrerne måtte la sine barn bli kulturelt danske fordi det ifølge ham var den eneste måten de kunne få et godt liv i Danmark på. Flere i salen reagerte sterkt negativt på det han sa, og anklaget ham for å være en sviker mot den tyrkiske kultur. Etter foredraget gikk noen av deltakerne hjem til en av dem for å drikke kaffe. Da ble Necef sittende sammen med de andre mennene i stuen, hvorpå en av kvinnene kom inn fra kjøkkenet. Hun var en av dem som hadde vært mest kritisk til foredraget, og kom inn for å be ham om å hjelpe til med oppvasken. Da

svarte han, ironisk, at han var en tradisjonell tyrkisk mann som var tro mot tyrkiske verdier, og i Tyrkia var det ikke vanlig at menn hjalp til på kjøkkenet. Kvinnen, som ikke forstod ironien, svarte at han måtte innse at nå var de i Danmark, og her var det andre regler som gjaldt...

* * *

Dette kapittelet har ikke gitt noen enkle svar på spørsmål som har å gjøre med gruppetilhørighet og identitet. Til gjengjeld har det vist at det finnes ulike løsninger på dilemmaene hver og en av oss står overfor, og at kulturelt "rene" løsninger sannsynligvis er umulige i praksis. I det multietniske samfunnet er det nødvendig å finne en balansegang mellom det som er felles og det som er forskjellig. Det er nødvendig å være seg bevisst at hver og en av oss tilhører mange grupper, og at det finnes mange måter å kombinere identiteter på. Moderne norsk same er én, tradisjonell norsk bonde er en annen, postmoderne norsk reklamekonsulent er en tredje, og moderne norsk muslim er en fjerde. Derfor kan det nasjonale fellesskapet ikke bare bygge på felles verdier og "felles kulturarv", men det må også bygge på forskjellighet. Et sentralt spørsmål, som vi vil vende tilbake til i senere kapitler, er hvor stor grad av forskjellighet samfunnet kan tåle før det slutter å være et samfunn.

Litteratur

Cohen, Anthony P. (1985) *The Symbolic Construction of Community*. London: Fontana.

Cohen, Anthony P. (1994) *Self Consciousness*. London: Routledge.

Dumont, Louis (1980) *Homo Hierarchicus*. Chicago: Chicago University Press.

Eriksen, Thomas Hylland (1993) *Kulturterrorismen: Et oppgjør med tanken om kulturell renhet*. Oslo: Spartacus.

- Fitzgerald, Thomas K. (1993). *Metaphors of Identity: A Culture-Communication Dialogue*. New York: SUNY Press.
- Hobsbawm, Eric og Terence Ranger, red. (1983) *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Holy, Ladislav (1996) *Anthropological Perspectives on Kinship*. London: Pluto.
- Lie, Susanne Stiver, red. (1982) *Mellom to kulturer. Kvinnelige innvandrere i Norge*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Mørch, Yvonne (1996) Køn, kulturel loyalitet og multikulturalisme. Perspektiver på etnisk minoritetsungdom. Ph. D.-avhandling, Københavns Universitet.
- Necef, Mehmet Ümit (1997): *Ethnic Identity and Language Shift among Young Turks in Denmark*. Ph. D.-avhandling, Odense Universitet.
- Roosens, Eugene E. (1989) *Creating Ethnicity*. London: SAGE.